

45. DzyubaI. Pastka. Trydtsyat' roki zi Stalinym. Pjatedsytat roki bez Stalina / I.Dzyuba. – K.: Krynytsya, 2003. – 144s.

46. Postanova Politbyuro TsKa KP(b)U “Pro likvidatsiju kontrevolyutsijnih hnidz ta rozhrom kurkul's'kyh grup” vid 18 lystopada 1932 r. // Holodomor 1932–1933 roki. Opublikovani dokumenty [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://fundholodomors.org.ua/Fond/Proekt/32–33/Opubl/Opubl.htm>. – Nazva z ekrana.

47. ConquestR. Zhnyva skorboty: radyans'ka kolektyvizacija i holodomor / Robert Conquest.– K.: Lybid', 1993. – 383s.

48. Ukrajs'kyj holokost. 1932–1933: Svidchennya tykh, khto vyzhyv / [Uporyad. o. Yu.Mytsyk].– K.: Vyd. dim “KM Akademia”, 2003. – 296s.

49. LanovykV. Ekonomichna istorija Ukrainy / V.Lanovyk, M.Lazarovych, R.Matejko, Z.Matysyakevych; zah. red. V.Lanovyka. – K.: Yurydychna knyha, 2004. – 456s.

50. KondratyukK.K. Holod 1946–1947rr. v Ukrajinі: suchasni interpretacii istorykiv // Visnyk Lvivs'koi komercijnoi akademii komerційної академії. – Lviv: Vyd-vo Lvivs'koi komerc. akad., 2010. – Vyp.9. – S.74–80.

51. DanylenkoV.M. Peredumovy holodu 1946–1947rr. v Ukrajinі / V.M.Danylenko // Ukrajinа: XX st.: kul'tura, ideologija, polityka. – 2008. – Vyp.13: Holod 1946–1947rr.: retrospektyvnyj pohlyad istorykiv (z pryvodu 60–ty richya trahediji): Materialy “kruhloho stolu” (2007r.). – S.42–49.

52. Vneshnyaja trgovlya SSSR. 1918–1966rr. – M.: Vneshnij otoshneniya, 1967. – 242s.

53. LupikaT. Holod 1946–1947rr. – katastrofa ukrajins'koho povojennoho sela (na prykladi Kharkivshchyny) // Volyns'ki istorychny zapysky. – 2010. – T.5. – S.99–107.

Shcherbatyuk V. M., Professor of History, the Chair of History of State and Law of the National Academy of Internal Affairs (Ukraine, Kyiv), vytoki@ukr.net

Famine as a method of implementation of the Bolsheviks' policy in the Ukrainian village

For the purpose of the elucidation of the famine as a terrorist method used for enslaving of the Ukrainian peasants by the Bolsheviks' totalitarian regime the starvation is shown as an effective repressive system implanted by Bolsheviks during their violent spreading of the anti-human policy in the Ukrainian village. In particular, it is shown that the famine was tested artificially during the struggle against the peasant insurrectionary movement in the south of Ukraine in 1921–1923, during the expropriation of grain from the peasants. The nature of famine as terror imposed by the Soviet power in the process of the struggle against the Ukrainian peasants for completion of the collectivization in Ukraine and fulfillment of the plan for grain storing in 1932–1933 and 1946–1947. Economic and political reasons as well as the consequences of Famines of 1932–1933, 1946–1947 have been traced.

Keywords: Famine, peasants, peasant insurrectionary movement, Bolsheviks, Bolsheviks' regime, terror, collectivization.

Щербатюк В. М., доктор исторических наук, профессор кафедры истории государства и права, Национальная академия внутренних дел (Украина, Киев), vytoki@ukr.net

Голод как способ насильственного внедрения большевистской политики в украинской деревне

С целью освещения голодомора как метода террора против украинских крестьян для покорения их большевистским тоталитарным режимом показан голод как действенный репрессивный способ, примененный большевиками в насильственном процессе применения антигуманной политики в украинской деревне. В частности, отмечена апробация искусственного голода в борьбе против крестьянского повстанческого движения на юге Украины 1921–1923 гг., во время изъятия хлеба у крестьян. Раскрыта суть голодомора как террора советской власти в борьбе против украинского крестьянства для завершения коллективизации в Украине и выполнения планов хлебозаготовок в 1932–1933 и 1946–1947 гг.

Ключевые слова: Голодомор, крестьяне, крестьянское повстанческое движение, большевики, большевистский режим, террор, коллективизация.

* * *

УДК (477.87)“1953”

Капітан Л. І.

доктор історичних наук, проректор з науково-педагогічної роботи, Мукачівський державний університет (Україна, Мукачєво), kapitan1007@gmail.com

“БЕРІЇВСЬКА ВІДЛИГА” В ЗАКАРПАТТІ

Розкрито специфіку розгортання процесів у суспільно-політичному житті краю в контексті подій, пов'язаних із спробою Л. Берії “десталінізувати” суспільство. Автором обґрунтовано, що короткотривала “Беріївська відлига” 1953 р., яка дезавувала попередню національну політику Кремля насамперед у Прибалтіці й західних областях України, загальмувала курс на русифікацію суспільно-політичного життя й культурно-освітньої сфери Закарпаття, сприяла реабілітаційним процесам, повернувши чимало репресованих краян.

26 травня 1953 р. Президія ЦК КПРС з ініціативи Л. Берії ухвалила Постанову “Питання західних областей Української РСР”, в якій окреслювались факти брутального викривлення ленінсько-сталінської національної політики. Обговорення замовчуваних проблем державно-партійної, кадрової й національно-мовної політики сталінського тоталітарного режиму, насамперед, у західних областях республіки, відбулося на черневому пленумі ЦК Компартії. Голова Закарпатського обласного комітету І. І. Турянця, виступаючи з промовою, конкретизував проблеми кадрів в Закарпатті, визнавав складні взаємини партійно-урядових структур області з місцевим угорським й румунським населенням. На Пленумі Закарпатського обкому партії ще більш конкретно розкривалися недоліки озвучені на республіканському форумі. Партійні форуми стали певним “моментом істини”, під час яких були оприлюднені численні порушення “ленінсько-сталінської” національної політики у західних областях УРСР, а також виразно висловлені побажання місцевої номенклатури з корінного населення й частково місцевої інтелектуальної еліти щодо адекватного представництва у суспільно-політичному, культурно-освітньому житті краю й дерусифікації цих сфер.

М. Хрущов, знищивши свого політичного конкурента – Л. Берію, “творчо” скористався, здавалось би, відкинутими пропозиціями останнього, що містилися у вищезгаданих доповідних записках про ситуацію у західному регіоні України, в тому числі у Закарпатті, та Прибалтіці. Можна стверджувати, що позиція центральної влади СРСР у проведєнні національної політики у цих регіонах стала виразно м'якшою, брутальні форми нехтування місцевими кадрами й тримання їх якщо не на заводіках, то принаймні на другому плані, відійшли у минуле.

Ключові слова: 1953 рік, Берія, Закарпаття, національна політика.

В оцінці діяльності Л. Берія зустрічаються діаметрально протилежні підходи: перший, традиційний, розглядає його як кривавого вбивцю і підступного інтригана, тощо; інший, модерністський, визнає в ньому радикального реформатора і видатного десталінізатора, який мав “програму оздоровлення країни” чи навіть прагнув до “підриву сталінської системи”, “відмови від неї” і т.п. Наближено до другої точки зору є позиція знаного дослідника тоталітарної доби та її злочинів в Україні С. І. Білокопя [3, с. 103].

Обидва вищезгадані підходи потребують певних коректив. Визнаючи злочини Л. Берії, не можна перекладати на нього всю відповідальність за терор і репресії, “вибілювати” за рахунок нього інших керівників партії, держави та систему в цілому. З іншого боку, ми маємо більше підстав говорити про Л. Берію не як про радикального реформатора, а як тверезого прагматика, який розумів необхідність певних (доволі радикальних) змін і разом з тим подібна активність дозволяла йому утримувати політичну ініціативу [1; 2, с.116–117; 10; 12, с. 46].

З відновленням державної незалежності України 1991 р. зникли колишні ідеологічні обмеження й табу йовані теми досліджень, з'явилися праці, автори яких змістили наголоси в інтерпретації подій і заходів влади повоєнного періоду в Україні в цілому [2;3;7]. Проте поставленого нами питання науковці торкалися лише опосередковано.

Метою нашого дослідження є розкрити специфіку розгортання процесів у суспільно-політичному житті краю в контексті подій, пов'язаних із спробою Л. Берії “десталінізувати” суспільство.

26 травня 1953 р. Президія ЦК КПРС, за ініціативою Л. Берії, оформленою у відповідній доповідній записці, ухвалила Постанову “Питання західних областей Української РСР”. Промовистий документ перекреслював усю попередню політику Кремля у західному регіоні України, чітко окресливши факти бруталного викривлення ленінсько–сталінської національної політики: 1) у керівному партійно–радянському активі кадри працівників із західних українців склали лише 5,8%; 2) суцільна недовіра компартійної адміністрації до місцевої інтелігенції; 3) ігнорування мови титульної нації республіки [8, с.46–47].

Очевидно, що ЦК КПРС, з огляду на вищенаведене, змушений був визнати керівництво західними областями України з боку ЦК КП України та Ради Міністрів УРСР “незадовільним”. Ця констатація потягнула за собою й організаційні висновки: з посади першого секретаря ЦК КПУ був усунутий й відкликаний у розпорядження ЦК КПРС Л. Г. Мельников [9, с.90–95, 229]. Його наступником на посаді очільника парторганізації республіки став О. І. Кириченко, до того другий секретар ЦК Компартії України [8, с.47].

Відтак одним з головних завдань усієї партійної організації України на найближчий період визначалося “рішуче оздоровлення політичного стану західних областей України”. ЦК КП України, а також Львівський, Дрогобицький, Тернопільський, Станіславський, Волинський, Рівненський, Закарпатський, Ізмаїльський й Чернівецький обкоми КП України зобов’язувалися провести “докорінну перебудову усієї партійно–політичної роботи у західних областях України”, аби найближчим часом усунути вищезазначені недоліки [13, с. 165].

Серед інших організаційно–партійних заходів ЦК Компартії України доручалося провести найближчим часом пленуми обкомів та міськкомів західних областей республіки та розробити конкретні заходи щодо реалізації постанови ЦК КПРС [13, с. 48].

Згідно з цим рішенням 2–4 червня 1953 р. у Києві відбувся пленум ЦК Компартії України, який перетворився на трибуну обговорення давніх притлумлених й замовчуваних проблем у царині державно–партійної, кадрової й національно–мовної політики сталінського тоталітарного режиму, насамперед, у західних (але й не лише західних) областях республіки, в тому числі й в Закарпатті. 4 червня 1953 р. пленум обрав Олексія Кириченка першим секретарем ЦК Компартії України [9, с. 95].

3 червня 1953р. на пленумі в обговоренні доповіді О. Кириченка й рішень Президії ЦК КПРС виступив голова Закарпатського облвиконкому І. І. Туряниця і окреслив проблеми підбору, розстановки і виховання кадрів на прикладі Закарпаття, а саме: номенклатурні посади представниками місцевого населення зайняті на 46%; призначення на посади не враховує мовної специфіки регіону; складні взаємини партійно–урядових структур області з місцевим угорським й румунським населенням [14, арк. 245–246].

Іван Іванович конкретизував вищезгадані дещо абстрактні тези: “Правда, порівнюючи з західними областями, в Закарпатській області питання підбору, розстановки і виховання кадрів стоїть трохи краще, але ще далеко від задовільного. Якщо номенклатурні посади з місцевого населення в 1944–1946 рр. були зайняті май-

же на 100%, то тепер цей процент по різних причинах не вище 46% [...] Укомплектованість посад з місцевих кадрів по окремих групах характеризується такими даними. По відділу партійних, профспілкових і комсомольських органів – 41%, по відділу пропаганди і агітації – 40%, по школах і вузах – 37,7%, по адміністративному відділу – 35,2%. По планово–фінансовому і торговому відділу – 51,2%, по промисловому і транспортному відділу – 25,4%, а по сільськогосподарському відділу справа значно краще – 70%” [14, арк.246–247].

Промовець зауважив на помилковості позиції окремих міністерств УРСР, які спрямовували до Закарпаття працівників без спеціальності, яких і так був надлишок у краю. Дещо краще виглядала ситуація у сільському господарстві області, хоча й тут не бракувало кадрових проблем – надсилання зі сходу керівників колгоспів та їхнє призначення на посади дивним чином не враховувало мовної специфіки регіону: “В нашій області нараховується 264 колгоспи. В цих колгоспах головами працюють 231 чоловік з місцевого населення, а 33 чол. з приїжджих товаришів. Це півбіди. Біда, товариші, в тому, що в колгоспах села Мужієва, Добросілля і других головами колгоспів є товариші, які не володіють мадярською мовою, а колгоспники цих сіл не знають іншої мови, крім мадярської. При самих кращих побажаннях ці голови колгоспів не мають можливості мати відповідний контакт з колгоспниками, що негативно відбивається на роботі, на виконанні планів колгоспниками” [14, арк.247].

Мізерним був відсоток місцевих уродженців на апаратних посадах, в університеті, учительському інституті та і в технікумах.

Називав І. Туряниця й винуватців такої прикрої кадрової ситуації у регіоні: “Вищенаведені факти говорять про те, що неправильна політика бувшого секретаря Центрального Комітету Комуністичної партії України тов. Мельникова і Ради Міністрів УРСР відбивається і в нашій області.

Проводником такої нещасливої політики на Закарпатті з початку 1948 р. по 1951 р. був перший секретар т. Компанець, який проявляв недовір’я до місцевих кадрів. І не випадково на одному з пленумів обкому партії, в кінці 1951 р., обвинувачуючи місцевих письменників в локаль–націоналізмі, заявив, що ті приїжджі товариші, які допустили помилки в справі висвітлення минулого Закарпаття в пресі, вище стоять духовно, фізіологічно і біологічно від молодих письменників Закарпаття.

Хіба можна було чекати від такого чоловіка правильного проведення ленінсько–сталінської національної політики? Звичайно, що ні” [14, арк.248–249].

Значні хиби відчувалися у взаєминах партійно–урядових структур Закарпатської області з місцевим угорським й румунським населенням: “На Закарпатті, крім українського і російського населення, живе ще 130 тис. чол. мадярської національності і до 30 тис. румунської національності. На великий жаль, в Берегівській окрузі, в якій переважно живуть мадяри, керівники окружкому партії, крім першого секретаря, який знає мадярську мову, майже ніхто мадярської мови не знає. Другий секретар і завідуючий сільгоспвідділом, секретар по пропаганді і завідувач відділом пропаганди окружкому – це товариші, які зовсім не володіють мадярською мовою. Чи можуть вони мати потрібні зв’язки

з трудячими масами, якщо вони не можуть з ними розмовляти? Звичайно, що ні". Безрезультатними були неодноразові звернення керівництва облвиконкому до ЦК КП України та Міністерства освіти УРСР щодо необхідності відкриття у великих населених пунктах з поважною кількістю угорського та румунського населення шкіл–десятирічок з угорською й румунською мовами навчання та обов'язковим вивченням української або російської мови. "На великий жаль, – наголошував промовець, – ця справа до цього часу остаточно не вирішена. Можливо, тільки тому, що тов. Мельников сам намагався нам доказати, що люди мадярської і румунської національності на території Закарпаття є мадяризовані і румунізовані українці.

Я думаю, що таке легковажне відношення до цієї важливої справи є нерозумінням ленінсько–сталінської національної політики" [14, арк. 249–250].

Відповідно до рішень керівних партійних органів у Москві та Києві, 16–17 червня 1953 р. відбувся пленум Закарпатського обкому партії, де у доповіді першого секретаря І. М. Ваша ще більш конкретно розкривалися недоліки озвучені його колегою на республіканському форумі.

Смисловий акцент доповіді першого секретаря обкому Закарпаття полягав насамперед в оприлюдненні й засудженні помилок у кадровій політиці в області, відсутності "настирливої роботи по виращуванню і висуванню кадрів з місцевого населення". Очевидно, жодним чином не засуджувалася національна й кадрова політика державного керівництва СРСР.

Втім, у межах дозволеного І. М. Ваш доволі гостро розкритикував підбір й розстановку керівних кадрів в області.

Вражаючі факти набували виразніших обрисів, коли йшлося про конкретні, "особливо вдалі" випадки номенклатурних призначень. Так, наприклад, у колгоспі "Комсомолец" села Мужієво на Берегівщині з ледь не стовідсотково угорським населенням й угорською розмовною мовою головою колгоспу й секретарем парторганізації опинилися відповідно товариші, які з колгоспниками–угорцями спілкувалися, очевидно, жестами й специфічною "інтернаціональною" лексикою "визволителів". Аналогічно добиралися кадри й у промисловості краю, де панувала "шкідлива практика значного везування кадрів із східних областей України та інших республік". Так, на Рахівській картонній фабриці, крім справді потрібних фахівців з спеціальною вищою освітою, зі сходу було завезено п'яту частину усіх робітників; начальник будівельно–монтажного поїзда Колосков "імпортував" 156 робітників, що їх можна було з успіхом набрати й підготувати на місці. Торговельні організації області "дійшли до того, що стали випускати з інших областей працівників прилавку, буфетників, офіціанток" [15, арк.33–34]. Зрозуміло, що у регіоні з надлишком робочої сили такі факти були особливо вражаючими.

Траплялися анекдотичні призначення й на освітянській ниві. Так, об'єднано призначило директором угорської семирічки у м. Берегово якогось Рибальченка, який не лише не володіє угорською, а й до призначення на освітянську посаду працював директором млина. Непропорційно мало були представлені уродженці Закарпаття й у професорсько–викладацькому складі Ужго-

родського державного університету (22 представники з 119 осіб професорсько–викладацького складу), Ужгородського учительського інституту (двоє з 32 осіб), технікумах й училищах області, серед газетярів краю [15, арк.35–36].

Вже майже наприкінці своєї доповіді Іван Михайлович звернув увагу на дражливе культурно–мовне питання (фрагментарно про це згадувалося на прикладі взаємин завезених керівників з місцевим угорським населенням): "На Закарпатті живуть, головним чином, українці, і цілком зрозуміло, що вони краще знають українську мову, ніж іншу. Але–в державному університеті з 119 професорів і викладачів читають на українській мові лише 40 чоловік. Останні – на російській мові. В Хустському лісотехнікумі, у Виноградівському політехнікумі, в Берегівській фельдшерській школі, в Мукачівському кооперативному технікумі, в Ужгородському училищі прикладного мистецтва, в Ужгородському музучилищі і в Мукачівському сільськогосподарському технікумі всі спеціальні предмети викладаються російською мовою. В вузах і технікумах області всі масово–політичні і культурно–освітні міроприємства (збори, наради, засідання, вечори самодіяльності і т. ін.) як правило проводяться лише російською мовою" [15, арк.37–38].

Не домінувала українська й у близькій серцю партноменклатурі й важливій з погляду потреб індоктринації марксистсько–ленінсько–сталінської ідеології населенню регіону лекційно–пропагандистській роботі. Так, у першому півріччі 1953 р. штатні лектори обкому партії прочитали 213 лекцій, що розподілялися (за нашими підрахунками) у мовному трикутнику області таким чином: 138 (64,8%) російською – 58 (27,2%) українською – 17 (8%) угорською.

Цікаво, що у промові на пленумі першого секретаря обкому наголос на потребі ліквідувати упосліджений статус української мови у краї не урівноважувався з тактичних міркувань реверансами на адресу мови "старшого брата". Натомість зробили це особи, які виступали в обговоренні доповіді.

Так, наприклад, секретар Закарпатського обкому ЛКСМУ Г. М. Коструб, згадавши, що в Ужгородському державному університеті – "найбільшому учбовому закладі Закарпаття" – "має місце грубе перекручення політики нашої партії в національному питанні", й навряд чи не розуміючи, що це не "перекручення", а "нормальна", звична національна політика ВКП(б) – КПРС, відразу зробив сервілістичний реверанс на адресу "видатної нації" (за Сталіним): "Український народ безмежно любить свого старшого брата – великий російський народ, – зв'язаний з ним нерозривними узами братерства і дружби. З величезною любов'ю опановує наша молодь скарбниці російської національної культури, оволодіває великою мовою великого народу. Одночасне опанування російської культури є могутнім поштовхом для розвитку української радянської соціалістичної культури" [15, арк.63].

Ті ж самі сервілістичні нотки простежуються й у кінцівці виступу на пленумі Юрія Гойди – уповноваженого Спілки радянських письменників України по Закарпатській області. Виступ відомого закарпатського літератора в цілому був логічно й раціонально побудований, у ньому наводилося чимало при-

крих фактів утискування місцевих літературно-мистецьких й газетярських кадрів з боку приїжджого чиновництва. Водночас наприкінці промови Ю. Гойди у ньому виразно домінував літературний урядовець: "...любов до великого російського народу, до здобутків культури росіян, до його мови, тільки братня любов між національностями нашого могутнього Союзу, безмежна відданість нашій Радянській Батьківщині завжди повинні бути основою нашого життя" [15, арк. 68, 70–71].

У виступі редактора обласної газети "Закарпатська правда" О. Д. Шабаліна, який загалом підтримував доповідача й попередніх промовців у їхньому викритті недоліків в організаційно-партійній роботі обласної організації КПУ, навів чергові факти утискування місцевих кадрів, надання необґрунтованих переваг "східнякам" та ін., критичний закид був зроблений й на адресу колег – керівників і членів обкому партії – у болючому мовному питанні: "Це перший пленум, коли ми на весь голос почули українську мову, а то було тільки 2–3 чоловіки виступали на українській мові. Навіть ті товариші, що не знають російської мови, і ті виступали російською мовою, писали конспекти і читали їх невиразним голосом" [15, арк.98].

Втім, як вже зазначалося, на червневому пленумі Закарпатського обкому КП України 1953 р., поряд з болючими проблемами культурно-освітнього статусу української мови і культури у краю, їхньої упослідженості, порушувалися й питання ідеолого-пропагандистської й культурно-освітньої роботи та обслуговування угорського та румунського населення радянського Закарпаття. Йшлося про це у доповіді І. М. Ваша, а також у виступах в обговоренні – секретаря Берегівського окружного КП України П. С. Сірка, завідувача відділу пропаганди і агітації Закарпатського обкому М. С. Пастушенка та деяких інших.

Аналіз репрезентативності уродженців Закарпаття у владній та культурно-освітній сфері Закарпатської області [15, арк.9, 32–34, 62, 123] засвідчив, що корінні мешканці Закарпаття аж ніяк не керували повсякденним життям рідного "визволеного" краю, оскільки на верхніх щаблях владної вертикалі перебували у виразній меншості (особливо у її політичній – компартійній "еліті"), збільшуючи власне представництво лише (і то відносно) на її середніх й нижчих щаблях.

Виступ на пленумі голови Закарпатської обласної Ради депутатів трудящих І. І. Туряниці до певної міри переформулював з його промовою на червневому пленумі ЦК КП України у Києві. Промовець у черговий раз наголосив на серйозних помилках колишнього керівництва республіки у національному питанні, безпідставному переведенні викладання у вищих та середніх спеціальних навчальних закладах області на російську мову, порушеннях "ленінсько-сталінського принципу підбору, висування і виховання кадрів" й насамперед стрімкому зменшенні питомої ваги закарпатців на керівних посадах свого рідного краю [15, арк.145]. До честі промовця, він не ухилився й від персональної відповідальності за вищезгадані порушення принципів "ленінсько-сталінської" національної й кадрової політики (ймовірно, вплинули й закиди на адресу І. Туряниці з боку учасників пленуму – Ю. Гойди та ін.): "Ці самі помилки за останні роки були допущені у нас обкомом партії, його

колишнім першим секретарем тов. Компанцем та облвиконкомом, особисто мною" [15, арк.144].

Здавалося б після арешту 26 червня 1953 р. й засудження до страти Л. Берії та його найближчих соратників [8, с.382; 11, с.2], порушені ним питання щодо нагальної потреби зміни векторів національної політики КПРС у національних республіках (в тому числі й в Закарпатті) канули у Лету. М. Хрущов вважав, що Л. Берія, першим виразно заговоривши про помилки влади, оприлюднивши їх, хотів скористатися ситуацією з власною корисливою метою, надавши їй виразного антиросійського забарвлення й притягнувши на свій бік "націоналів": "В своїх записках Берія поставив вопросы[...] о взаимоотношениях в руководстве национальных республик, особенно в руководстве чекистских органов, и предлагал выдвигать национальные кадры. Это правильно, такая линия всегда была налицо в партии. Но он поставил этот вопрос под резким углом антирусской направленности в выращивании, выдвижении и подборе кадров. Он хотел сплотить националов и объединить их против русских. Всегда все враги Коммунистической партии рассчитывали на межнациональную борьбу, и Берия тоже начал с этого"[13, с.172].

Проте "Беріївська відлига" й червень 1953 р. стали "моментом істини" для значної частини компартійної номенклатури області – союзний, а за ним і республіканський Центр визнав, що національна й кадрова політика Кремля на "національних окраїнах" – союзних республіках СРСР, насамперед у Прибалтиці й західних областях України, була помилковою, як помилковим виявився курс на прискорену русифікацію суспільно-політичного життя й культурно-освітньої сфери. Попри засудження "англійського шпигуна" Л. Берії й відкликання ініційованих ним рішень, поступово зникло зі сторінок преси нав'язливе педалювання теми "великого російського народу" та його "героїчних подвигів". Певний реванш почала здобувати поміркована "українізація", зокрема, відтоді пленуми, бюро обкому й інші засідання у форматі Закарпатської обласної партійної організації перейшли переважно на мову більшості населення регіону – українську.

Список використаних джерел

1. Аксютин Ю. Хрущевская "оттепель" и общественные настроения в СССР в 1953–1964 гг. / Ю. В. Аксютин. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН).
2. Баран В. Україна: новітня історія (1945–1991 рр.) / В. К. Баран. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003.
3. Білокінь С. І. XX з'їзд КПРС на півсторічній відстані / С. І. Білокінь // Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика: Збірник статей / НАН України. Інститут історії України; редкол.: В. М. Даниленко (відп. ред.) та ін. – К.: Ніка-Центр, 2006. – Вип. 10: Хрущовська "відлига": передумови, реалії, наслідки: Матеріали "круглого столу" в Інституті історії України НАН України 23 лютого 2006 р.
4. Восленский М. Номенклатура: Господствующий класс Советского Союза. – М., 1991. – 624 с.
5. Дорошко М. Номенклатура: керівна верхівка Радянської України (1917–1938 рр.). – К., 2008. – 368 с.
6. Дорошко М. Номенклатура компартійно-радянська // Енциклопедія історії України: У 10 т. / НАН України. Інститут історії України; редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2010. – Т. 7.
7. Киридон П. В. Десталінізація в Україні: перспективні проблеми дослідження / П. В. Киридон // Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика: Збірник статей / НАН України. Інститут історії України; редкол.: В. М. Даниленко (відп. ред.) та ін. – К.:

Ніка–Центр, 2006. – Вип.10: Хрущовська “відлига”: передумови, реалії, наслідки: Матеріали “круглого столу” в Інституті історії України НАН України 23 лютого 2006 р.

8. Лаврентий Берия. 1953. Стенограмма июльского пленума ЦК КПСС и другие документы / под ред. акад. А. Н. Яковлева; сост. В. Наумов, Ю. Сигачев. – М.: МФД, 1999.

9. Лозицький В. Політбюро ЦК Компартії України: історія, особи, стосунки (1918–1991) / В. С. Лозицький. – К.: Генеза, 2005.

10. Місінкевич Л. Л. Берієвська “відлига” 1939 року: причини та наслідки // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. – К., 2005. – Вип.30. – С. 173–185.

11. У Прокуратурі СРСР: [Прокуратурою СРСР закінчено слідство в справі зрадника Батьківщини Л. П. Берія] // Літературна газета. – 1953. – 17 грудня. – № 52 (1150). – С. 2 (повідомлення з аналогічною назвою й змістом надрукувала 17 грудня уся центральна й республіканська преса СРСР – згідно з відповідною вказівкою Президії ЦК КПРС).

12. Фонд “Президентський центр Б. Н. Ельцина”, 2010.

13. Хрущев Н. С. Время. Люди. Власть: Воспоминания: в 4 кн. / Н. С. Хрущев. – М.: Информационно-издательская компания “Московские новости”, 1999. – Кн.2.

14. Центральний державний архів громадських об’єднань України. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр.1121.

15. Там само. – Оп. 52. – Спр.4254.

References

1. Aksutin Yu. Khrushchvskaia “ottepel” i obshchestvennye nastroyeniia v 1953–1964 gg. / Yu.V. Aksutin.– 2–e izd., ispr. i dop. – М.: Rossiiskaia politicheskaia entsyklopediia (ROSSPeN).

2. Baran V. Ukraina: novitnia istoriia (1945–1991 rr.) V.K. Baran. – Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I.Krypiakevycha NAN Ukrainy, 2003.

3. Bilokin S.I. XX zizd KPRS na pivstorichnii vidstani / S.I.Bilokin // Ukraina XX st.: kultura, ideolohiia, polityka: Zbirnyk statei / NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy; redkol.: V.M.Danylenko (vidp. red) ta in. – К.: Nika–Tsentr, 2006. – Вип.10: Khrushchovska “vidlyha”: peredumovy, realii, naslidky: Materialy “kruhloho stolu” v Instytuti istorii Ukrainy NAN Ukrainy 23 liutoho 2006 r.

4. Voslenskii M. Nomenklatura: Gospodstvuiushchii klass Sovetskoho Soiuza. – М., 1991. – 624 s.

5. Doroshko M. Nomenklatura: kerivna verkhivka Radianskoi Ukrainy (1917–1938 rr.). – К., 2008. – 368 s.

6. Doroshko M. Nomenklatura kompartiino–radianska // Entsyklopediia istorii Ukrainy: U 10 t./ NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy; redkol.: V.A.Smolii (holova) ta in. – К.: Nauk. Dumka, 2010. – Т.7.

7. Kyrydon P.V. Destalinizatsiia v Ukraini: perspektivni problemy doslidzhennia / P.V. Kyrydon // Ukraina XX st.: kultura, ideolohiia, polityka: Zbirnyk statei / NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy; redkol.: V.M.Danylenko (vidp. red.) ta in. – К.: Nika–Tsentr, 2006. – Вип.10: Khrushchovska “vidlyha”: peredumovy, realii, naslidky: Materialy “kruhloho stolu” v Instytuti istorii Ukrainy NAN Ukrainy 23 liutoho 2006 r.

8. Lavrentii Beria. 1953. Stenogramma iul'skoho plenuma TsK KPSS i drugie dokumenty / Pod red. akad. A.N. Yakovleva; sost. V.Naumov, Yu.Sigachov. – М.: МФД, 1999.

9. Lozitskyi V. Politbiuro TsK Kompartii Ukrainy: istoriia, osoby, stosunki (1918–1991) / V.S.Lozycky. – К.: Henez, 2005.

10. Misinkevich L.L. Berievskaia “vidlyha” 1939 roky: prychny ta naslidky // Istorii Ukrainy. Malovida imena, podii, fakty. – К., 2005. – Вип.30. – С.173–185.

11. U Prokuraturi SRSR: [Prokuraturoiu SRSR zakoncheno slidstvo v spravi zradnyka Batkivshchyny L.P.Beriia] // Literaturna hazeta. – 1953. – 17 hrudnia. – № 52(1150). – S.2 (povidomlennia z analohicnoiu nazvoiu y zmistom nadrukuvala 17 hrudnia usia tsentralna y respublikanska prasa SRSR – zhidno z vidpovidnoiu vkazivkoiu Prezidii TsK KPSS).

12. Fond “Prezidentskii tsentr B.N. Yeltsyna”, 2010.

13. Khrushchev N.S. Vremia. Liudi. Vlast: Vospominaniia: V 4–kh kn. / N.S. Khrushchev. – М.: Informatsionno–izdatelskaia kompaniia “Moskovskie novosti”, 1999. – Кн.2.

14. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy. – F.1. – Op.1. – Spr.1121.

15. Там само. – Оп.52. – Спр.4254.

Kapitan L. I., Doctor of Historical Sciences, Vice President for research and educational work, Mukachevo State University (Ukraine, Mukachevo), kapitan1007@gmail.com

“The Beria thaw” in Transcarpathia

The specificity of the deployment process in social and political life due to the events associated with L.Beria's attempt to “de-Stalinize” society has been disclosed in the article. The author has proved that a short-term “Beria thaw” in 1953, which disavowed the earlier national policy of Kremlin, primarily in the Baltic and western regions of Ukraine, slowed down the rate of Russification in socio-political and cultural and educational sphere of Transcarpathia, contributed to the rehabilitation process, having recalled a lot of repressed countrymen.

May 26, 1953 the Presidium of the Central Committee adopted a resolution initiated by L.Beria “Question of the western regions of the Ukrainian SSR”, that outlined the facts of brutal distortion of the Lenin–Stalin national policy. The discussion concerning the hushed problems of state and party, personnel and national language policy of Stalin's totalitarian regime, especially in the western regions of the republic, was held at the June Plenum of the Central Committee of the Communist Party. The Chairman of the Executive Committee in Transcarpathian, I.I. Turyanytsya, taking the floor, elaborated on the problem of personnel in Transcarpathia, recognized the complicated relationship of party and government institutions with local Hungarian and Romanian population. Plenary Session of the Transcarpathian Regional Committee disclosed the drawbacks announced at the national forum more specifically. Party forums became a certain “moment of truth” in which were announced numerous violations of the “Lenin–Stalin” national policy in the western regions of the Ukrainian SSR, and clearly expressed wishes of the local nomenclature of indigenous and local intellectual elite on adequate representation in public and political, cultural and educational life of the region and de-Russification of these areas.

M.Khrushchev, destroying his political rival – Beria, “creatively” took advantage of the rejected proposals of the latter, contained in the above mentioned memorandum on the situation in western Ukraine, including Transcarpathia and Baltic. It can be stated that the position of the central government of the USSR in conducting national policies in these regions became clearly gentler, brutal form of neglecting the local staff and keeping them if not in the backyard, at least in the background, was left in the past.

Keywords: 1953, Beria, Transcarpathia, national policy.

Капитан Л. И., доктор исторических наук, проректор по научно–педагогической работе, Мукачевский государственный университет (Украина, Мукачево), kapitan1007@gmail.com

“Бериевская оттепель” в Закарпатье

Раскрыта специфика развертывания процессов в общественно–политической жизни края в контексте событий, связанных с попыткой Л. Берия “десталинизировать” общество. Автором обосновано, что кратковременная “Бериевская оттепель” 1953 г., которая дезавуировала предыдущую национальную политику Кремля, прежде всего в Прибалтике и западных областях Украины, затормозила курс на русификацию общественно–политической жизни и культурно–образовательной сферы Закарпатья, способствовала реабилитационным процессам, вернув немало репрессированных земляков.

26 мая 1953 Президиум ЦК КПСС по инициативе Берия принял Постановление “Вопрос западных областей Украинской ССР”, в котором приводились факты грубого искривления ленинско–сталинской национальной политики. Обсуждение умалчиваемых проблем государственно–партийной, кадровой и национально–языковой политики сталинского тоталитарного режима прежде всего в западных областях республики, произошло на июньском Пленуме ЦК Компартии. Председатель Закарпатского облисполкома И. Туряница, выступая с речью, конкретизировал кадровые проблемы в Закарпатье, признал сложные взаимоотношения партийно–правительственных структур области с местным венгерским и румынским населением. На Пленуме Закарпатского обкома партии еще более конкретно раскрывались недостатки озвученные на республиканском форуме.

Партийные форумы стали своеобразным “моментом истины”, во время которых были обнародованы многочисленные нарушения “ленинско–сталинской” национальной политики в западных областях УССР, а также отчетливо высказаны пожелания местной номенклатуры из коренного населения и частично местной интеллектуальной элиты по адекватному представительству в общественно–политической, культурно–образовательной жизни края и дерусификации этих сфер.

Хрущев, уничтожив своего политического конкурента – Л. Берия, “творчески” воспользовался, казалось бы, отвергнутыми предложениями последнего, содержащимися в вышеупомянутых докладных записках о ситуации в западном регионе Украины, в том числе в Закарпатье, и Прибалтике. Можно утверждать, что позиция центральной власти СССР в проведении национальной политики в этих регионах стала отчетливо мягче, грубые формы пренебрежения местными кадрами и выталкивание их если не на задворки, то по крайней мере на второй план, отошло в прошлое.

Ключевые слова: 1953, Берия, Закарпатье, национальная политика.

* * *